

קורות הבית היהודי

זה שנים רווח המיתוס שאדריכלות ובנייה אינן מקצועות "יהודיים". כנס שיתקיים בטכניון ביום חמישי מפריך אותו ואת ולתמיד

הבניין ההיסטורי של הטכניון בחיפה. האדריכל, אלכסנדר ברוולד, דגל בבנייה ברוח המקום
צילום: משה גלעד

אסתר זנדברג

הכנס "על סף המודרניזם: התרומה היהודית לארכיטקטורות מקומיות", שיתקיים ביום חמישי בפקולטה לארכיטקטורה בטכניון בחיפה, מפריך אחת ולתמיד את המיתוס הרווח, כאילו אדריכלות ובנייה אינם מקצועות "יהודיים". אדריכלים יהודים – וגורמים אחרים בענף הבנייה – לקחו חלק פעיל בעיצובו של "מרחב יהודי-יהודי" בארצות מגוריהם ברחבי העולם, וכך בכך גם בעיצוב דמותו של הנוף הבנוי בכלל, אומרת האדריכלית ד"ר מרינה אפשטיין-פלוש, יו"ר הוועד דה המארגנת של הכנס. הנושא נוגח והושקח במשך שנים, וזוכה עכשיו להתעניינות מחודשת.

כך, לשם דוגמה, עבודתם המשותפת של האדריכל הנוודע לואיס סאליבו ושותפו היהודי (הפחות נודע) דנקמר אדלר השפיעה רבות על עירם, שיקגו, מציינת אפשטיין-פלוש, ולמעשה הקנתה לה את מעמדה כעיר המודרניזם האמריקאית. לה קורבן זיהויה, שהיה ידוע כאנטישמי, עבר עם יהודים כי "פשוט לא היתה לו ברירה אחרת", אומרת אפשטיין-פלוש, "יומים ומשקיעים רבים בענף הבנייה היו אז יהודים". מעטים מודעים לכך, כדבריה, שמשיחת רוטשילד מימנה את תוכנית האוסמן, הפרויקט הצרפתי הגדול של המאה ה-19, שהתווה, לטוב ולרע, את פניה של פריז היום.

העשייה האדריכלית ה"יהודית" בתקופה שבה ירון הכנס – "עידן של מהפכות, מלחמות והגירות" – התפרשה במרבית חלקי העולם ובעיקר באירופה, ארצות הברית וארץ ישראל. סוכניה היו אדריכלים, מהנדסים, יזמים, ספונסרים, תורמים ובעלי הון, שהותירו אחריהם מורשת ענפה של מרחב בית טיפוסי הבנייה בני התקופה – מווילות לבני המעמד הבורגני העולה אז, דרך מבני ציבור, חינוך וקהילה, ועד מבני תעשייה ומסחר

בתקופה של תנופת עיור וראשית הקפיטליזם.

ההנחה, המוטעית כמסתבר, שאדריכלות אינה עסק ליהודים נובעת במידה רבה מההנחה, המוטעית אף היא, שארכיטקטורה קשורה בהכרח למקום ולטריטוריה. בהרצאתה בכנס, "אדריכלות יהודית – קריאה מרחיבת בטקסט טים", תציג ד"ר שלומית כהן-ולר דרכים שבאמצעותן יצרה היהדות, עם ללא טריטוריה, "ארכיטקטורת וטריטוריות חלופיות בעזרת טקסט ייחודי עשיר בתוכנות מרחביות, חלקן בנויות במרחב הממשי וחלקן מדומיינות". המחקר מזהה כיצד הצליחו היהודים לנכס לעצמם חלק במרחב הציבורי ו"להפכו ל'יהודי' למרות שביעצם לא שינו בו דבר".

מחקרים נוספים בכנס יתייחסו למודרניזם בראשיתו בארץ יש-

לדברי האדריכלית ד"ר מרינה אפשטיין-פלוש, מעטים מודעים לכך שמשפחת רוטשילד מימנה את תוכנית האוסמן, שהתוותה את פניה של פריז

ראל, "ארץ של התחלות חדשות", כשמה של הרצאתן של אפשטיין-פלוש וטליה אברמוביץ. ההרצאה תתמקד בתכנון ובהקמה של המושבות הציוניות העבריות הראשונות כ"מודל ואמצעי להפיכת החברה היהודית לחברה מודרנית". דוברים אחרים ידונו ב"התיישבות שקדמה להתיישבות", ב"פרויקט הברוני", ב"רוחות גאולה ומונומנטליזם על סף המודרניזם הארכיטקטוני בירושלים", ב"אדריכלות רוויזיוניסטית הישראלית של קום המדינה", ובדמויות שהתוו דרכים

ומחשבות חדשות, בהם רודולף ויטקובר ויוסף אבין.

ההיסטוריונית ד"ר איטה היינצ'ה-גרינברג מנתחת במאמרה (שיתפרש רק בספר העתיד לצאת במועד מאוחר יותר) את עבודתו של האדריכל הגרמני-יהודי אלכסנדר ברוולד, מהאדריכלים המרכזיים בעידן הפרה-מודרני בארץ ישראל. ברוולד דגל בבנייה "ברוח המקום", כותבת היינצ'ה-גרינברג, "שבו ראה ציווי תרבותי ואסתטי ולא פחות מכך מוסרי". תפישתו התנגשה, כדבריה, עם מציאויות משתנות ומסוכסכות שהפכו את המקומיות לנושא טעון. מתוך המתח הזה, התרבותי והפוליטי, היא מגדירה את יצירתו הנוודעת של ברוולד, הבניין ההיסטורי של הטכניון בהדר הכרמל, כ"מקרה מבחן רענן וייחודי לאוריינטליזם פרוסי בארץ המובטחת".

הדיון שיסכם את הכנס יוקדש לזכרה של ד"ר מירה ורהי-פטיג (2008-1930), אדריכלית והיסטוריונית ישראלית-גרמנייה-יהודייה. מפעל חייה החלוצי הוא תיעוד של מאות אדריכלים יהודים דוברי גרמנית שחיו, למדו ופעלו בגרמניה עד עליית הנאצים לשלטון, ושמן ופועלם כמי עט שנשכח. מחקרה התקבל באי נוחות, ברקע הטענה שאין לסווג אדריכלים על פי מוצאם. תגובתה היתה "לא הם רצו להיות מסווגים. סימנו אותם כיהודים".

ברוח דומה, אפשטיין-פלוש מציינת שכנס על אדריכלות יהודית בימינו אלה היה מתקבל בהסתייגות ובגבולות זקופות בלא מעט מדינות באירופה, בראשן צרפת. ברוח המהפכה הצרפתית והרפובליקה, צרפת דוגלת במדינה העומדת מעל סך הזוויות המרכיבות אותה, ו"לדבר על אדריכלים יהודים כעל זהות נפרדת בתוכה היה נחשב שם לא פוליטי-קלי קורקט". השאלה אם אכן יש בכלל מקום כיום לסיווג כזה היא לכל הדעות סוגיה שראוי להקדיש לה כנס נפרד משלה.